

GESCHIEDENIS VAN DE WIC

Zeeslag bij de kust tussen Nederlanders en Spanjaarden. Vanaf het einde van de zestiende eeuw tot aan de Vrede van Munster in 1648 hebben de Nederlanders en Spanjaarden diverse zeeslagen in het Atlantische gebied geleverd. Schilderij van Abraham Willarts, 1641. Statens Museum for Kunst, Kopenhagen.

Henk den Heijer

Geschiedenis *van de* **WIC**

**OPKOMST,
BLOEI EN
ONDERGANG**

Walburg Pers

Vierde herziene druk
© 2013 Henk den Heijer,
p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Omslagontwerp:
Walburg Pers, Zutphen

Vormgeving binnenwerk:
Villa Y, Andre Klijsen, Den Haag

Lithografie:
BFC, Amersfoort

ISBN 978.90.5730.891.8
NUR 688/691

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd, worden verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoud

Lijst van grafieken, tabellen, schema's en kaarten 7

Woord vooraf 9

DEEL I OORLOG

- 1 OPRICHTING VAN DE WEST-INDISCHE COMPAGNIE** 13
De eerste schreden in het Atlantische gebied – Plannen voor een Atlantische compagnie – Oprichting van de Eerste West-Indische Compagnie
- 2 DE STRIJD OM BRAZILIË** 33
Een bruggenhoofd in vijandelijk gebied – Recife als centrum van Nederlands-Brazilië – Brazilië onder graaf Johan Maurits – ‘Verzuimd Brasil’
- 3 DE KAAPVAART** 53
Plunderende eskaders – De jacht op Spaans zilver – Kaapvaart in particuliere handen
- 4 EEN KORTSTONDIG AFRIKAANS IMPERIUM** 67
Falen van het ‘groot desseyen’ – Veroveringen op de Goudkust – Een pyrrusoverwinning in Angola
- 5 NEDERLANDSE KOLONIËN IN AMERIKA** 79
Nieuw-Nederland – De ‘Wilde Kust’ – Caribische Eilanden
- 6 HET FAILLISSEMENT VAN DE EERSTE WIC** 95
Een plan tot fusie van VOC en WIC – Een voorstel tot verpachting van de goudhandel – Ontbinding van de Eerste WIC

DEEL II HANDEL EN BEHEER

- 7 ORGANISATIE VAN DE TWEDE WIC** 107
De Heren Tien – Organisatie van de kamers – Het personeel
- 8 HANDEL EN SCHEEPVAART OP AFRIKA** 119
Organisatie op de kust – Handelsrelaties met Afrikanen – Toenemende concurrentie
- 9 HET BEHEER VAN DE WEST-INDISCHE KOLONIËN** 133
Suriname – Essequibo, Berbice en Demerara – De Caribische eilanden
- 10 DE SLAVENHANDEL VAN DE COMPAGNIE** 149
Organisatie van de handel – Slavenhandel via de Cariben – Het monopolie op de slavenhandel te Guyana
- 11 VERLIES VAN HET LAATSTE HANDELSMONOPOLIE** 163
De Zeeuwse aanval – Het octrooi van 1730 – Het einde van de slavenhandel
- 12 DE ONDERGANG VAN DE TWEDE WIC** 175
Toenemende verliezen – De Compagnie als beheersorganisatie – De ondergang

SLOTBESCHOUWING 187

GEBRUIKTE AFKORTINGEN 190

NOTEN 191

BRONNEN EN LITERATUUR 197

REGISTER 205

Een jacht van de WIC voor anker.
Schilderij van Willem van de Velde de Jonge.
Rijksmuseum Amsterdam.

Lijst van grafieken, tabellen, schema's en kaarten

<i>Grafiek 1</i>	Export suiker en verfhout vanuit Nederlands-Brazilië, 1634-1651	50
<i>Grafiek 2</i>	Koersverloop van de aandelen van de Eerste WIC	96
<i>Grafiek 3</i>	Export van goud en ivoor van de Tweede WIC uit West-Afrika, 1676-1731	126
<i>Grafiek 4</i>	Koersverloop van de aandelen van de Tweede WIC, 1721-1791	176
<i>Grafiek 5</i>	Cumulatieve winst- en verliesrekening van de Tweede WIC, 1674-1791	184
<i>Tabel 1</i>	Het bij de Eerste WIC ingelegde kapitaal	30
<i>Tabel 2</i>	Omzetting van het oude kapitaal in het nieuwe in 1674	109
<i>Tabel 3</i>	Slavenhandel van de West-Indische Compagnie	150
<i>Schema 1</i>	Bestuur van de WIC	110
<i>Schema 2</i>	Organisatie van de WIC in West-Afrika	122
<i>Kaart 1</i>	Het octrooigebied van de WIC	28
<i>Kaart 2</i>	Brazilië	38
<i>Kaart 3</i>	Caribische gebied	55
<i>Kaart 4</i>	West-Afrika	68
<i>Kaart 5</i>	Nieuw-Nederland	78
<i>Kaart 6</i>	Guyana	87
<i>Kaart 7</i>	Goud- en Slavenkust	120

Allegorische afbeelding van Europa dat aan beide zijden wordt ondersteund door Afrika en Amerika. Gravure van William Blake in J.G. Stedman, *Narrative of Five Years' Expedition Against the Revolted Negroes of Surinam* (London 1796).
Bibliotheek Universiteit Leiden.

Woord vooraf

Na een roerig bestaan van 171 jaar kwam in december 1791 een roemloos einde aan de West-Indische Compagnie (WIC), ‘wier oprigting zooveel hartstogten en wier aanvankelijke voorspoed zulke schitterende verwachtingen had gewekt’.¹ Met deze pathetische woorden beschreef de negentiende-eeuwse historicus Otto van Rees de opheffing van één van de grote handelscompagnieën die de Republiek heeft gekend. Naast bewondering voor de heldendaden die de WIC in de oorlog tegen Spanje heeft verricht, klinkt in het werk van Van Rees ook teleurstelling door over de eerloze ondergang van de Compagnie. Hij verwoordde daarmee een tweeslachtig standpunt dat bijna honderd jaar eerder door de rechtsgeleerde en boekhandelaar Elie Luzac was verkondigd in zijn beroemd geworden *Hollands Rijkdom*, één van de eerste integrale handelsgeschiedenissen van de Republiek. In de geschiedschrijving is de West-Indische Compagnie vrij lang stiefmoederlijk behandeld. Bij vlagen werd de onderneming als briljant afgeschilderd, maar vaker als een compagnie die van meet af aan gedoemd was om te mislukken.

De rampen die zich aan de Compagnie hebben voltrokken, zijn ook niet aan het archief van de handelsorganisatie voorbijgegaan. In 1821 werd op last van het departement van Koloniën een groot gedeelte van het archiefmateriaal aan een lompenhandelaar verkocht. Daarmee ging een onvervangbare en unieke verzameling handschriften en kaarten betreffende de Nederlandse activiteiten in het Atlantische gebied voorgoed verloren. Door een brand in 1844 in het departement van Marine, waar destijds het restant van het eens zo omvangrijke archief was opgeslagen, werd het schaarse materiaal dat aan de papiermolen was ontkomen nog verder uitgedund.²

Als gevolg van de eenzijdige beeldvorming in heden en verleden alsmede het sterk verspreide en versnipperde bronnenmateriaal, is de aandacht voor activiteiten van de West-Indische Compagnie heel lang gericht geweest op de spectaculaire kanten van het bedrijf. Wie immers kent niet de veelbezongen verovering van de Zilvervloot door Piet Hein of het optreden van graaf Johan Maurits van Nassau in Brazilië? Maar over de organisatie in de Republiek, het beheer van de koloniën in Amerika en de handelsactiviteiten in Afrika is, behalve dan onder vakhistorici, weinig bekend. Toch heeft de WIC een lang en diep spoor in het maritieme en koloniale verleden van Nederland nagelaten.

In de eerste decennia van haar bestaan was de WIC vooral een militair werktuig van de Staten-Generaal in de strijd tegen de Spanjaarden en Portugezen. In korte tijd veroverde de Compagnie een imperium dat zich uitstrekte over grote delen van de West-Afrikaanse kust, Brazilië en eilanden in de Cariben. Ook de kaapvaart vormde een belangrijk en doeltreffend middel in de strijd. De beëindiging van de oorlog in 1648 en een groeiende belangentegenstelling in de Republiek veroorzaakten uiteindelijk het faillissement van de Eerste WIC.

Bij de ontbinding van de oude Compagnie in 1674, werd direct een nieuwe organisatie opgericht. Het charter van de Tweede WIC leek in veel opzichten op dat van haar illustere voorganger, maar de activiteiten waren sterk verschillend. Van oorlogvoering was geen sprake meer. De nieuwe Compagnie was in het leven geroepen voor het beheer van de Nederlandse koloniën in Afrika en Amerika en had tevens tot taak de continuïteit te bewaken van de handel en scheepvaart in het Atlantische gebied. Zij beheerde een uitgebreide keten fort

en factorijen op de West-Afrikaanse kust, van waaruit goud- en slavenhandel werd bedreven. Onder druk van diverse steden en particuliere kooplieden werd het laatste handelsmonopolie van de WIC in 1734 opgeheven. Vanaf dat moment fungeerde de Compagnie als beheersorganisatie van het Nederlandse koloniale bezit in Afrika en Amerika. De WIC werd ten slotte failliet verklaard in 1791, waarbij haar koloniale bezittingen aan de staat vervielen.

De laatste decennia is onder historici de belangstelling voor de Nederlandse rol in het Atlantische gebied sterk gegroeid, en is veel nieuw onderzoek verricht naar aspecten van de Eerste en Tweede WIC. Dat onderzoek heeft tot een aantal belangwekkende studies en nieuwe inzichten geleid. Zo verscheen in 1990 *The Dutch in the Atlantic slave trade* van J.M. Postma, het eerste standaardwerk over de Nederlandse slavenhandel in het Atlantische gebied. Op economisch-historisch terrein werden door diverse auteurs nieuwe gegevens bijeengebracht in de bundel *Riches from Atlantic Commerce*. Bovengenoemde en vele andere studies van onder meer A. van Dantzig, N. Schneeloch, W. Klooster en J. Jacobs, vormen de basis van deze studie. Daarnaast is onderzoek verricht in de archieven van de West-Indische Compagnie, de Staten-Generaal en andere collecties in het Nationaal Archief in Den Haag en relevante archieven in andere plaatsen. Tevens is veelvuldig gebruik gemaakt van de omvangrijke pamflettenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

Dit boek bevat geen allesomvattende geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid in het Atlantische gebied in de vroegmoderne tijd, maar een overzicht van de WIC tijdens haar roerige bestaan. De eerste druk van *De geschiedenis van de WIC* verscheen in 1994. Sindsdien is, zoals gememoreerd, veel nieuw onderzoek verricht, waardoor een herziening van het boek op een aantal inhoudelijke punten noodzakelijk was. Nieuwe inzich-

ten over de rol die de Compagnie en Nederlanders in het Atlantische gebied hebben gespeeld, zijn in deze vierde druk verwerkt. Tevens zijn de titels van de belangrijkste nieuwe studies in het overzicht van bronnen en literatuur opgenomen. Wat niet is gewijzigd, is de structuur van de oorspronkelijke uitgave.

De indeling van het boek is, geheel eigen aan het tweeslachtige karakter van de West-Indische Compagnie, chronologisch-thematisch van aard. Wegens de grote verschillen tussen de Eerste en de Tweede WIC is opnieuw gekozen voor een splitsing in twee delen van elk zes hoofdstukken. In het eerste deel van het boek staan de activiteiten van de oude Compagnie centraal, waarbij de nadruk is gelegd op de onderwerpen kaapvaart, kolonisatie en koophandel. In de daaropvolgende zes hoofdstukken wordt het reilen en zeilen van de Tweede WIC onder de loep genomen. De handel op en het beheer van de koloniën in het Atlantische gebied vormen uiteindelijk de belangrijkste thema's in het tweede deel van het boek.

Bij het onderzoek naar, en het schrijven van de geschiedenis van de WIC is veel hulp verleend door medewerkers van het Nationaal Archief, het Zeeuws Archief en de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. Veel dank ben ik verschuldigd aan Johannes Postma, die mij vijfentwintig jaar geleden op het spoor van de Nederlandse slavenhandel en de West-Indische Compagnie heeft gezet. Zonder hem was ik waarschijnlijk nooit in het vroegmoderne Atlantische gebied verzeild geraakt. Daarnaast heb ik geprofiteerd van de kennis van een groeiend aantal collega's die zich verdiepen in aspecten van de Nederlandse aanwezigheid in Afrika en Amerika in de zeventiende en achttiende eeuw. Ten slotte is veel dank verschuldigd aan Felicitas Verwer voor haar onmisbare steun op de achtergrond.

Henk den Heijer